

ANADOLU'DA "ALACA" ÜZERİNE BİR KARŞILAŞTIRMA¹

Işıl ERASLAN*
Prof. Günay ATALAYER**

Özet

Birçok yazılı ve basılı kaynaktan; "birkaç rengin karışımından oluşan çok renkli anlamına gelen "alaca" Anadolu'nun birçok yerinde, çok renkli kumaş anlamında kullanılmaktadır. Örneğin çok renkli kilime "alacalı kilim" ya da ikiden fazla renkli ipliklerle dokunmuş veya desenlendirilmiş bir çuvala "alacalı çuval" denilmektedir.

Bazı kaynaklarda "alaca örneklerinin "pamuklu" olduğu söylenirse de ipekli ve yünlü dokumalara da rastlanmaktadır. Adından da anlaşıldığı gibi çok renkli anlamına gelen "alaca", ele aldığımız yörelerde biraz farklılık göstermektedir; Tokat'ta birden fazla renkten oluşan kareli (ekose) kumaşlara, Gaziantep'te renkli çizgili kutnu kumaşlara, Burdur'da ise renkli, çizgili, desenli ve motifli olan tüm kumaşlara "alaca" denilmektedir.

Anlaşıldığı üzere "alaca" dokumanın adı olarak değil, yöresel adlandırma olarak kullanılmaktadır. Başka yörelerde de "alacalar" mevcuttur; örneğin, Şam'da dokunduğu için "Şam Alacası" en bilinenidir. Ayrıca Tire, Erzurum, Bursa, Halep, Manisa ve Kastamonu'da da dokunduğu bilinmektedir. Günümüzde Buldan (Denizli) ve Arapkir (Malatya)'da dokunmaktadır.⁵ Buradaki amacımız alacaları anlatmaktan çok "alaca" kavramını öne çıkarmaktır. Bu nedenle dikkat çekmek istenilen nokta, üç bölgede de (Burdur, Gaziantep, Tokat) bölgesel adlandırılmanın "alaca" olduğunu fark etmiş olmamızdır. Üç örnekte birbirinden çok farklı olmasına karşın aynı adı taşımaktadır. "Alaca" sözcüğü herhangi bir kumaş çeşidi adı olmaktan çok bir kumaşın desen oluşturmaktaki bir özelliği olarak düşünülebilir. Denilebilir ki; çözüden ya da atkıdan çok renklilik ve desenlendirme karakteri üzerine yerel bir ifade olarak kullanılmaktadır. Desen adı değil, desenlendirmede bir temel özellik olarak kabul edilebilir. Başka bir ifade ile çözüden veya atkıdan desenlendirme gibi adlandırılabilir.

Bu çalışmada üç yöreye ait "alaca" özellikleri anlatılacaktır. Üç "alacanın" da, yapısal analizleri yapılarak özgün çizelgelere yerleştirilecek, bu çizelgeler karşılaştırılarak bir değerlendirme yapılacaktır. Sonuç olarak "alacanın" ifade ettiği anlam çizelgeler üzerinden ortaya konmaya çalışılacaktır. Bildiri bu türlerin birbirinden farklı olduğunu gösteren fotoğraflarla sunulacaktır.

---

¹ Bu makale 15-18 Kasım 2012 tarihleri arasında Antalya'da düzenlenen I. Uluslararası Yöresel Ürünler Sempozyumu'nda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

* Işıl Eraslan. Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi

** Prof. Günay Atalayer. Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Tekstil Sanatları Bölümü Öğretim Üyesi

GİRİŞ

Bugüne kadar yapılan birçok kazılarda elde edilen dokumacılık bulguları Anadolu'da dokumacılık tarihinin çok eski olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Aynı zamanda kazılarda elde edilen tezgâh parçaları dokumacılığın ilerlediğini ve gelişme kaydettiğini göstermektedir.⁶ Öyleki Anadolu'da dokumacılığın Neolitik devirden sonra Kalkolitik devirde ve Erken Tunç devrinde devam ettiği yapılan arkeolojik kazılardan çıktığı kabul edilmektedir. Yapılan kazılarda bulunan dokuma tezgâh ağırlıklarının çeşitli ve sayıca fazla oluşu bu durumun ispatı diyebiliriz.⁷ Bununla birlikte dokumacılığın Selçuklular döneminde gelişmeler gösterdiğini ve Osmanlı dokumacılığının da bu gelişkin yapı üzerinde kurulduğunu görüyoruz.⁸

Osmanlı döneminden sonra el dokumacılığı arada iniş çıkışlarla birlikte varlığını yoğun bir şekilde sürdürmeye devam etmiştir. Fakat sanayinin gelişmesiyle birlikte eskisi gibi rağbet görmemiş ve gerileme göstermiştir. Anadolu'nun birçok yerinde geleneksel el dokumacılığı hala devam etmesine karşın neredeyse tükenmektedir. "Bugün ise tekstil endüstrisinin gelişiminin yanı sıra el dokumacılığı Anadolu insanının yaşamında büyük yer tutmaktadır.

El dokumacılığı hem boş zamanları değerlendirmek için bir uğraş, hem de önemli bir gelir kaynağı olmaktadır. Özellikle bazı yerleşim alanlarında tüm çevre halkının ihtiyaçlarını karşılayan dokumacı, bazı yörelerde ise yalnızca kendi tüketimi için üretim yapmakta ve mevsimlik çalışmaktadır. Bu dokumaların bir kısmı büyük kentlerde yerli ve yabancı alıcılara sunulabilecek kültürel değerler niteliğindedir. Büyük bir kısmı da konun uzmanlarınca araştırılıp incelemeyi bekleyerek unutulup gitmektedir."⁹ Yapılan araştırmalar dokumacılığın yaygın bir üretim olduğunu ve dokuma çeşitlerinin çok sayıda ve bölgesel özellikler taşıdığını ortaya koymaktadır. Dokumalar dokundukları yere, hammaddeye, dokuyuşa bağlı çeşitli isimlerde anılmaktadır. Araştırmaların eksikliğine dayanan bazı adlandırma yanlışlıkları olmakla birlikte Anadolu dokumacılığı belleklerde derin izler bırakan adlar ortaya koymuştur. Bazen belli bir tür, kalite yada motif, farklı bölgelerde farklı adlar alırken, bazen de belli bir ad değişik tür ve desenleri ile bir çok yörede karşımıza çıkar.

Bu yazı araştırma sırasında karşılaşılan bu tür bir örneklem üzerinden ele alınmıştır. Bir yerel dokumacılık araştırması sırasında tespit edilen dokumalarla ilgili ad ve kavramsal niteliği üzerinde yapılan bir analizde bu adların farklı bölgelerde kullanıldığına dair bir ize rastlanmıştır. Bu nedenle seçilmiş üç örneğin karşılaştırılması benzer çalışmalara emsal olmak üzere hazırlanmıştır. Çalışma belirgin farklılıkla seçilmiş üç bölgenin üzerine kurulmuştur. Amaç farklı türlerin benzer adları alabildiğini göstermektir. Bu benzer kullanımların üzerinde adların anlamı ve kültürel yorumu ile bir tartışma ortamı oluşabilir. Buradan belli ad ve kavramların görüldüğünden daha derin bir anlam taşıdığını söyleyebiliriz. Ayrıca benzer bulgulara rastlamış başka araştırmacıları da konuya katılmaya davet etmekteyiz.

Çalışmada önce seçilen adın sözlük anlamları üzerine durulacaktır. Sonra bu sözcüğün tarihsel olarak nasıl kullanıldığı başka araştırmalar içinde izlenerek hatırlatılacaktır. Daha sonra üç bölgedeki dokumanın genel kimlik özellikleri ayrı ayrı ele alınacak, bunların analiz bilgileri, tasarım özellikleri karşılaştırılarak bir değerlendirme yapılacaktır. Değerlendirmede çalışmadan elde edilen faydalar ortaya konarak sonuç bölümü ile tamamlanacaktır.

- 1 G. Atalayer, Anadolu'da Yaşayan Mekikli El Dokumacılık Tekstil Tasarım ve El Sanatı İlişkisi, Kamu ve Özel Kuruluşlarla Orta Öğretimde, Üniversitelerde El Sanatlarına Yaklaşım ve Sorunları Sempozyumu Bildirileri, 18-20 Kasım 1992, İzmir, S.33
- 2 İ. Fazlıoğlu, Eski Çağda Dokuma, Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, 2. Baskı, 2001, S.3.
- 3 G. Atalayer, AGE. S. 33
- 4 G. Atalayer, AGE. S. 33-34
- 5

1. TEKSTİLDE ALACANIN ANLAMI

Birkaç renkli ipliğin bir arada kullanılarak dokunduğu kumaşlara genel olarak “alaca kumaş” denmektedir. Alaca köken olarak kırmızı anlamına gelen “al”¹⁰ kelimesinden gelmektedir. Çok renkli anlamına gelen “alaca” Anadolu'nun birçok yerinde kullanılmaktadır. Örneğin çok renkli kilime “alacalı kilim” ya da ikiden fazla renkli ipliklerle dokunmuş veya desenlendirilmiş bir çuvala “alacalı çuval / alaca çuval” denilmektedir.

1. 1. TÜRKÇE SÖZLÜKLERDE “ALACA”

Sözcük, *Tekstil Terimleri sözlüğünde* birinci anlamı “Birkaç rengin karışımından oluşan, çok renkli” anlamında ifade edilmektedir. İkinci anlamı ise; “Birkaç renkli iplikten yapılmış dokuma”dır. Üçüncü anlamında, “kıldan dokunmuş bir tür kilim”; dördüncü anlamı, “kenarları işlemeli büyük başörtüsü” olarak belirtilirken beşinci anlamı “el dokuması heybe”dir. Altıncı anlamı ise “kadın donu”dur. Yedinci anlamda ise; “Genellikle kırmızı zemin üzerine sarı çubukları olan eski bir pamuklu kumaş türü” olarak açıklanmaktadır. “Çoğunlukla mintan, şalvar ve entari yapımında kullanılmıştır. İpekten dokunanlara *ipekli alaca* denir. İpekli alacalar daha çok Şam'da dokunduğu için *Şam alacası* olarak da bilinir. Anadolu'da en iyi alacalar Tire ve Erzurum'da dokunmuştur.” ifadesi konumuza daha uygun bir açıklama getirmektedir. Sekizinci anlamı, “Bir basma türü.”¹¹ olarak ifade edilmektedir.

Türk dil kurumunun hazırlamış olduğu *Türkçe Sözlükte*; “is. 1. Birkaç rengin karışımından oluşan renk. 2. s. İki veya daha çok renkli. 3. Birkaç renkli iplikten yapılmış dokuma.”¹² anlamları belirtilmektedir.

Türk Kumaşları kitabında “alaca”; “İpekle dokunmuş, renkli, bir nevi kumaş”¹³ türü olarak tanımlanmıştır.

Misalli Türkçe sözlükte belirtilen; “i. (<ala+ca) [Renginden dolayı bu adı almıştır; kelime Rusça'ya, Balkan dillerine ve *alaçe* şeklinde Farsça'ya da geçmiştir.] Birkaç renkli iplikten dokunan, genellikle kırmızı zemin üzerine sarı çubuklu, Anadolu'da çok yaygın bir kumaş cinsi: “*Pamuklu alaca.*” “*İpekli alaca.*” Tire, Erzincan ve Şam alacalarının taklitleri dokunurdu.” (Reşat E. Koçu).¹⁴ tanımı ise *Tekstil Terimleri sözlüğünde* yapılan tanımla benzerlik göstermektedir.

Yeni Tarama sözlüğünde; “1. Karışık renkli. 2. Çubuklu kumaş. 3. İkiyüzlü, münafık. 4. Karışık renk, nakış.”¹⁵ olarak geçerken, *Büyük Larousse Ansiklopedisinde* ise; “1. Karışık renk. (...)sıf. 1. Birbirine karışmış, değişik renkte olan şey, özellikle de dokuma için kullanılır: Alaca kumaş. Alaca bir halı. (...) 3. Ansıkl. Dokumc. Dayanıklı ve kullanışlı bir kumaş olan alaca, eski dönemlerden beri İstanbul'da ve Anadolu'nun birçok yöresinde dokuna gelmiştir. Osmanlı dokuma sanayisinin en çok ürettiği kumaşlardandır. Zeytinburnu Mensucat fabrikasında dokunur, erkek ve kadın dış giyiminde kullanılırdı. Tire ve Erzincan'daki el tezgâhlarında dokunanlar en ünlüleriydi. Bursa, Halep, Manisa ve Kastamonu'da da dokunurdu. Şam'da dokunan ipek alacalar *Şam alacası* adıyla bilinirdi.

Günümüzde Buldan (Denizli), Arapkir (Malatya) ve Gaziantep’te eski örneklerle göre dokuması için çalışmalar yapılmaktadır.”¹⁶ diğer sözlüklerle benzeşen tanımlar yapıldığını görüyoruz.

- 6 İ. Ayverdi, Misalli Büyük Türkçe Sözlük, Kubbealtı Lugatı, İstanbul, 2011, S. 34
7 A. Ergür, Tekstil Terimleri Sözlüğü, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2002. S. 7
8 Türkçe Sözlük, Atatürk, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu, İstanbul, 1992. 1. Cilt. S. 44
9 N. Yatman, Türk Kumaşları, Ankara Halkevi Neşriyatı, No. 27, Müze ve Sergi Şubesi, Ankara, 1945, S. 66
10 İ. Ayverdi, Misalli Büyük Türkçe Sözlük, Kubbealtı Lugatı, İstanbul, 2011, S. 35
11 C. Dilçin, Yeni Tarama Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2. Baskı, Mart, 2009. S. 18.
12 Büyük Larousse, Sözlük ve Ansiklopedisi, 1. Cilt, S. 310
13

1. 2. YEREL KULLANIMDA “ALACA”

Yerel kullanımda “alaca”; alaca bez, alacalı kumaş, alacalı don, alacalı kilim, alacalı çuval, alaca entari olarak değişik bölgelerde ad olarak karşımıza çıkmaktadır.

1. 3. TEKSTİL KAYNAKLARINDA “ALACA”NIN KULLANIMI

Yerel kullanımın yanı sıra bilimsel araştırmalarda aynı adın değişik biçimlerde kullanımına rastlıyoruz. Bu yayınlardan örnek olarak beş önemli çalışma taranmıştır. Kumaşın nasıl olduğu, yapısal özellikleri yeterli olarak belirtilmemekle birlikte bu kaynaklarda alaca kumaşlardan çokça söz edildiğini saptıyoruz. Bunların bir kısmından örnek olarak söz etmek gerekirse; Türkiye Tekstil Tarihi – (Halil İncalcık), 1640 Esar Defteri – (Yaşar Yücel), Türk Kumaş Adları – (Mine Esiner), Türk Kumaş ve Kadifeleri – (Tahsin Öz), Türk Kumaşları – (Nurettin Yatman) adlı yayınları gösterebiliriz.

1. 3. 1. YAYIN 1: “TÜRKİYE TEKSTİL TARİHİ”

Halil İncalcık, Türkiye Tekstil Tarihi kitabında alaca ve alaca çeşitleri şöyle yer almıştır: Moğol döneminden sonra XIII. yüzyıldan beri Hindistan, İran ve Türkiye’de tüketimi çok olan ipek-pamuk karışımı bir grup kumaş çeşidine kutni ve *alaca* denilmektedir. “Osmanlı tereke ve gümrük defterlerinde XV. yüzyıldan beri *alaca* adı altında birçok çeşit kumaş buluyor.” Örneğin; Kitapta Mısır alacası, Şami alaca, Dapul (Hint) alacası, Yazdi alaca, Hindi alaca, Anaberi alaca, Manisa alacası, Tire alacası, Kaşan alacası, alaca basma adları sıralanmaktadır. Alacanın kullanım yeri ile ilgili bilgi de verilmektedir; “Alacadan birçok eşya yapılırdı: Alaca kaftan, alaca heğbe, alaca çarşaf, alaca minder, alaca kilim, alaca atlas mak’ad (minder), alaca peşgir. (...) Evliya Çelebi döneminde Tire, Şam ve Hint alacaları meşhurdu. Atlas veya kemha kaftan yerine ucuz bir kaftan çeşidi alacadan yapılıyordu. Giyecek ve ev döşemesi olarak alaca kumaşının tüketim alanı pek genişti. Alaca, Hindistan’da bu adla meşhurdu. Alaca Asya’da İndonezya’dan Orta-Doğu’ya kadar uzanan geniş bir sahada yaygın, *ikat* denilen kumaş grubu içinde incelenmektedir.”¹⁷

Yakın zamana kadar *ipekli* denilen ve çoğunlukla köylüler tarafından dokunan ve kullanılan ipek ve pamuk karışımı kutnu-alaca-meydaniye üretimi, çoğunlukla köylerde, tezgahda dokunmaktadır.¹⁸

Aynı kitapta halı, kilim ve yaygılardan bahsedilirken alacalara rastlamak mümkündür. Örneğin; “Mısır alacası” kilimler arasında bir yaygı türü olarak geçmektedir.¹⁹

Keçe yaygılar arasında “alaca kiçe” ve “Yan kiçesi alaca” geçmektedir.²⁰

1640 Narh Defteri’nde kayıtlı kilim çeşitleri arasında “Demirci işi alaca kalem katır kilim” ve “Demirci işi alaca deve kilim”inden söz edilmektedir. Demirci adını almasının nedeni ise bu kilimlerin, Demirci’de yapılmasıdır. Yine 1640 Narh Defteri’nde, İstanbul pazarında satılan kumaşlar arasında “Manisa alacası”ndan bahsedilmektedir (300 akça, eni: 1 zira 2 rub, boyu: 12 zira). Aynı listede “İbn-Baba alacası”, “Bahşeri alacası”, “Tire alacası”, “Alaca kaşani”, “Hind’in alaca kadifisi”, “Tafsili-Yezdi alaca boğası”, alaca Hindi Mavdihi”, “Kaşani alaca makrama”, “Alaca bürüncük”, “Musannaf Yezdi” alacalarından da söz edilir.²¹

14 H. İnalçık, Türkiye Tekstil Tarihi, Seçme Eserleri: 1, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Baskı 2008, İstanbul. S. 103

15 A.G.E. S. 105

16 A.G.E. S. 55

17 A.G.E. S. 60-61

18 A.G.E. S. 64-65-66-67-68

Ayrıca kitapta alaca dokumalardan şehir adları verilerek de söz edilmektedir:Örneğin; 1689-1690 tarihli Basra limanı gümrük kanun namesinde yer alan pamuklu ve başka dokumaların listesinde; Alaca-i Buruc (pamuk-ipek karışımı)-(Broach, Hindistan’da bir şehir), Sahib alaca, keşmir alacası, Alaca-i Ahmed Abadi (Ahmed Abad, bir şehir), Alaca-i Mav (Mhaw, bir şehir), Alaca-i Kesari, Kampüre alacası, Benares alacası, Benderi alacası, Fatra alacası, Divil alacası (Dabol, bir şehir)’ından bahsedilmektedir.²²

1. 3. 2. YAYIN 2: “1640 TARİHLİ ES’AR DEFTERİ”

1640 Tarihli Es’Ar Defteri’nde, “alaca” sözcüğü bir kumaş adı olarak geçmektedir. 16 sayıda karşımıza çıkmaktadır. Kullanılış biçiminden çok yaygın bir kumaş tanımlaması olduğu anlaşılıyor.

Kitapta Mısır Mendil alacası, Kentumu Hind-i alaca boğasisi, Manisa alacası, İbn-i Baba alacası, Beğşehri alacası ve Tire alacası örneklerinden bahsedilmektedir.²³ Mısır alacası Bender’den pembe şilteli kaftan, İbn-i Baba alacasından bütün kaftan, zenne kaftan ve astarlı zıbın yapıldığı belirtilmektedir.²⁴ Aynı zamanda alaca boğası, alaca Kaşani, Hind’in alaca kafisi, alaca Hind-i Mavdihi, Kaşani alaca makrama, alaca bürüncük, Musannaf Yazdı çeşitlerinden de söz edilmektedir.²⁵

1. 3. 3. YAYIN 3: “TÜRKÇE’DE KUMAŞ ADLARI”

Yapılan sözlük çalışmasında *alaca*; ”Umumiyetle kırmızı zemin üzerine sarı çubuklu, pamuklu bir kumaştır; Pamuklu alaca ve ipekli alaca diye ikiye ayrılır. Tire ve Erzincan alacaları en iyisi olarak tanınır. Eskiden Bursa, Halep, Manisa ve Kastamonu alacaları meşhurdu. Bugünde Buldan, Arapkir, Gaziantep’te eski örneklerine göre dokunmaya çalışılmaktadır. Beş parmak da denir.”²⁶ olarak tanımlanıyor.

1. 3. 4. YAYIN 4: "TÜRK KUMAŞ ve KADİFELERİ"

Osmanlı kumaşları üzerinde en kapsamlı ve en eski çalışma olan yayında kumaşların adları ve bazen özellikleri gibi anlaşılan alaca sözcüğüne rastlıyoruz. Ancak bir tek tür adı olduğuna dair bir sonuç elde edilemediğini görüyoruz.

1. 3. 5. YAYIN 5: "TÜRK KUMAŞLARI"

Kitapta yer alan; "İpekle dokunmuş, renkli, bir nevi kumaş." tanımı ile alaca tek bir türden çok bir açıklama bir özellik gibi kullanıldığı söylenebilir.²⁷

-
- 19 H. İnalçık, Türkiye Tekstil Tarihi, Seçme Eserleri: 1, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Baskı 2008, İstanbul. S. 99
20 Y. Yücel, 1640 Tarihli Es'Ar Defteri, Osmanlı Devlet Düzenine Ait Metinler V., Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Basımevi, Ankara, 1982, S. 24
21 Y. Yücel, A.G.E. S. 25
22 Y. Yücel, A.G.E. S. 28-29
23 M. Esiner, Türkçe'de Kumaş Adları, Ev Tekstili, Ev Tekstilleri Derneği Yayın Organı, Yıl: 6, Sayı: 20, Mart, 1999, S. 44
24 N. Yatman, Türk Kumaşları, Ankara Halkevi Neşriyatı, No. 27, Müze ve Sergi Şubesi, Ankara, 1945, S. 66
25

2. GÜNÜMÜZDE GELENEKSEL DOKUMALARDAN SEÇİLMİŞ 3 ÖRNEK:

Ele aldığımız üç örnek birbirinden çok farklı olmasına rağmen aynı adı taşımaktadır. Bu nedenle, "alaca" adı herhangi bir kumaş adının çeşidi olmaktan çok bir kumaşın desen oluşturmaktaki bir özelliği olarak düşünülebilir. Başka bir açıdan, Çözüden veya atkıdan çok renklilik, desenlendirme karakteri üzerine yerel bir ifade olarak kullanılmış olabilir. Desen adı değil, desenlendirmede bir temel özelliktir, diyebiliriz. Çözüden veya atkıdan desenlendirme gibi açıklanabilir.

Çok renkli anlamına gelen *alaca*, ele aldığımız yörelerde biraz farklılık göstermektedir; Tokat'ta birden fazla renkten oluşan kareli (ekose) kumaşlara, Gaziantep'te çizgili kutnu kumaşa, Burdur'da ise renkli, çizgili, desenli ve motifli olan tüm kumaşlara "alaca" denilmektedir.

Anlaşıldığı üzere alaca isim olarak değil de yöresel ad olarak kullanılmaktadır. Buradaki amacımız alacaları anlatmaktan çok alaca kavramını öne çıkarmaktır. Bu nedenle anlatmak istediğimiz nokta, üç bölgede de (Burdur, Gaziantep, Tokat) bölgesel adlandırılmanın *alaca* olduğunu saptamış olmamızdır.

2. 1. TOKAT'TA ALACA:

"Tokat bölgesinde dokumacılığın yapıldığına dair en eski örnekler 1957 yılında Tokat'ın Erbaa ilçesi yakınındaki Horoztepe'de bulunan Tunç devrine ait kirman, Anadolu'da bulunan en değerli dokumacılık aletleri arasındadır. Tokat'ta tekstil el sanatları, özellikle el dokuması ve el baskısı ürünleri Osmanlı İmparatorluğunun her yerinde aranan kaliteli giyim-kuşam örnekleri olmuşlardır."²⁸ Günümüzde ise el dokuması, diğer yörelerde olduğu gibi neredeyse tükenmektedir.

“Tokat Alacası” yazılı kaynaklarda geçmemesine karşın Tokat yöresinde sıkça görülmektedir. “Tokat Alacası” Tokat bezi olarak bilinmekle birlikte bugün Tokat’ın Merkez ilçesine bağlı “Günevi Köyü”nde üretilmektedir. Ayrıca alacanın farklı bir türüne yöre halkı “Zengin alacası” demektedir

Fotoğraf 1. Zengin alacası

Günevi köyünde el dokumacılığı eskisi kadar olmasa da yoğun bir şekilde devam etmektedir. Günümüzde insanlar boş zamanlarını değerlendirmek amacı ile dokuma yapmaktadırlar. Bu nedenle el dokumacılığı köy halkı için önemli bir yer taşımaktadır.²⁹ Yapılan dokumalar genellikle ihtiyaç için kullanılır. Ticari bir amaç için dokunmamaktadır. Bir tek “zengin alacası”ndan üretilen şalvarlar köye gelen ziyaretçilere satılmaktadır. Bu da her zaman mümkün değildir.

Fotoğraf 2. Zengin alacası

“Zengin alacası”nın diğer alacalardan ayıran özelliği karelerinin (ekose) daha küçük oluşu ve kendine ait bir renk özelliğinin olmasıdır. Alacada istenilen renkler bir arada kullanılırken “zengin alacası”nda belirli renkler kullanılır ve zemini kırmızıdır. Nadiren mavi olanı da görülmektedir.

Zemini kırmızı olan “zengin alacası” genellikle kadın giyiminde şalvar yapımında kullanılır. Mavi olanı ise erkek gömleği olarak kullanılır. Diğer alacalar ise erkek dış giyiminin yanı sıra ev tekstili olarak üretilip kullanılmaktadır.

2. 2. GAZİANTEP’TE ALACA

1900'lü yıllarda 5000 tezgahın varlığından söz edilen Gaziantep'te dokumacılık en parlak dönemini yaşamıştır diyebiliriz. Esnaf cemiyetlerinin kurdukları yasaları yerine getirerek dış çevredeki dokumalara rekabet okuyacak duruma gelmişlerdir. 1900 yılından 1913 yılına kadar Halep dokumalarıyla bir rekabete girildiği ve sonunda Gaziantep Alacalarının Halep dokumalarından daha çok beğenildiği söylenmektedir. Bir dönem (I. Cihan Harbi sırasında) büyük düşüş yaşayan "alaca" dokumacılığı daha sonra yeniden canlanır ve eskisinden daha çok ilgi görekerek büyük yükselişe geçer. Bunun birlikte 1935 yıllarında alaca dokumacılığının yanı sıra giyim-kuşam adına birçok ürün çeşitleri üretilmeye başlanmıştır.³⁰

29 C. Meydan, Tokat Yöresi El Dokumacılığı ve Sorunları (Günevi Köyü Örneğinde), S. 312.

30 Doç. Dr. Z. İmer, Gaziantep Yöresinde Üretilen Kutnu, Alaca ve Meydaniye Kumaşların Bazı Teknolojik Özellikleri, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara, 2001, S. 7.

1938'lerde tezgâh sayılarının düşüşe uğradığı fakat buna rağmen çalışan sayısının diğer yıllara göre daha fazla arttığı belirtilir. Ayrıca Gaziantep alacalarından, trikotaj, havlu, astar, sedirlik kumaş, popinler, kuşaklar, satenler ve yazlık kumaşların üretildiği görülmektedir. 1954 ve 1968 yılları arasında Gaziantep dokumacılığı hayli düşüş göstermektedir. Kutnu-Alaca-Meydaniye kumaşlarının dokunmasında kullanılan tezgah sayılarının 500'e kadar düştüğü, bu nedenle de yıllık kumaş üretiminin bir hayli düşmesine rağmen diğer dokumalar faaliyetlerine devam etmiştir.³¹

Gaziantep İl ve Turizm Müdürlüğünün hazırlamış olduğu *Gaziantep El ve Ev Sanatları* kitabında Kutnu kumaşının çözümlü tel sayısı 4000, Meydaniye kumaşının çözümlü tel sayısı 2000, Alaca kumaşının çözümlü tel sayısı ise 3000 olarak belirtilmektedir. Bu üç çeşidi birbirinden ayıran özellik çözümlü tel sayısının farklılığı denilebilir.³² Hammaddesi ipek + pamuk olan alacaların günümüzde floş + pamuk olarak dokunduğu tespit edilmiştir.³³ Ayrıca kitapta alacanın; Mekkavi, Kürdiye, Çitavi, Rahvancıoğlu, Kırkkalem çeşitlerinden bahsedilmektedir.³⁴

Fotoğraf 3. Gaziantep Alacası

Fotoğraf 4. Gaziantep Alacası

31 Doç. Dr. Z. İmer, Gaziantep Yöresinde Üretilen Kutnu, Alaca ve Meydaniye Kumaşların Bazı Teknolojik Özellikleri, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara, 2001, S. 8

32 Gaziantep El ve Ev Sanatları, Gaziantep İl Turizm Müdürlüğü, 1997, S. 40-41

33 Gaziantep El ve Ev Sanatları, Gaziantep İl Turizm Müdürlüğü, 1997, S. 39

Bu kumaşların teknolojik özellikleri üzerine hazırlanmış bir yayında, Gaziantep'te “alaca” kırmızı zemin üzerine sarı çubuk desenli olarak dokunan kumaşlara denilmektedir. Alacalar pamuklu ve ipekli alacalar olarak ikiye ayrılarak dokunmuştur. Aynı zamanda lacivert ve kahverengi zeminle dokunan alacada vardır.³⁵

2. 3. BURDURDA ALACA

Burdur'da her türlü desenli ve renkli kumaşlara “alaca” denilmektedir. Örneğin çizgili bir kumaşa veya düz zemin üzerinde çiçek vb. motifli bir kumaşta alaca grubuna girmektedir. Burdur'da yer alan BİMTAŞ³⁶ atölyesinde üretilen, birbirinden farklı desenleri olan kumaşların adları; “kaydırmalı kilim desenli alacalar”, “alaca saçak bağlama”, “ham alaca kumaşı” biçiminde adlandırılmıştır. Bu kumaşlardan üretilen bazı giysilerde de alaca adı kullanılmaktadır; Alaca dokuma kaftan, alaca dokuma gelinlik gibi örnekleri görülmektedir.

Bir türün yâda bir motifin adının olduğu bilinmemekle birlikte tümüne genel ad olarak “alaca” denilmektedir.

36 Doç. Dr. Z. İmer. Gaziantep Yöresinde Üretilen Kutnu, Alaca ve Meydaniye Kumaşların Bazı Teknolojik Özellikleri, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara, 2001, S.14.

37 Burdur İhtiyaç Maddeleri A.Ş

Fotoğraf 5. Burdur Alacası

Fotoğraf 6. Burdur Alacası

Burdur müzesinde gerek eski örneklerde gerekse müze atölyede uygulanmış yeni dokumalarda çizgili ve motifli dokumalar alaca olarak sunulmuştur. Halk kaynaklarında konunun Yerel ifade ile Alaca dokumacılık olarak yer aladığını ve alaca kumaş ve alaca dokuma sözlerine yer verildiğini belirtmişlerdir.³⁷

37 Ayşe Usluer, 65, Burdur.

3. YAPISAL KARŞILAŞTIRILMA

Alaca dokumalar arasından seçtiğimiz bu üç yöreye ait dokumalar; kumaş kaliteleri, kumaş kalınlığı, desenleri, atkı ve çözgü sıklığı bakımından oldukça farklılık göstermektedir. Yapılan analiz çizelgeleri bu görsel saptamayı desteklemektedir.

3.1.KUMAŞ ANALİZ TABLOLARI

Tablo: 1. TOKAT

ANALİZ ÇİZELGESİ – TOKAT ALACA ÖRNEĞİ							
	Yerel Adı: ZENGİN ALACASI						
	Kumaş Türü: Kareli (Ekose)						
	Hammadde: Ssentetil + Yün						
	Kumaş Yapısı: Tek Kat - Düz						
	Kullanım Alanı: Şalvarlık						
	Örgü: Bezayağı						
Desen Özelliği: Çizgili Blok Ekose							
RAPOR							
Renkler	Sıklık/cm		İplik No		Rapordaki tel sayısı		Açıklama
	Ç.	A.	Ç.	A.	Ç.	A.	
	26	22					S: Sentetik Y: Yün
Lacivert S					20	16	
Kırmızı S+Y*					4	4	
Beyaz S					2	2	
Kırmızı S					6	4	
Beyaz S					2	2	
Kırmızı S					4	4	
TOPLAM					38	32	

Tablo: 2 GAZİANTEP

ANALİZ ÇİZELGESİ – GAZİANTEP ALACA ÖRNEĞİ							
	Yerel Adı: ALACA						
	Kumaş Türü: Çizgili						
	Hammadde: Floş + Pamuk						
	Kumaş Yapısı: Düz – tek kat						
	Kullanım Alanı: Giyim + Ev Tekstili						
	Örgü: Bezayağı						
*Desen Özelliği: Çizgili ve muareli							
RAPOR							
Renkler	Sıklık/cm		İplik No		Rapordaki tel sayısı		Açıklama
	Ç.	A.	Ç.	A.	Ç.	A.	
	40 tel	10 tel					- Atkı ipliği aynı ağırlıkta iki adet pamuk ipliğidir. - Kenar, tek kat pamuk ipliğidir. Tel sayısı 16'dır. - Kumaş eni tezgahta 50 cm'dir. - Kumaş enindeki çözgü sayısı 2000 teldir. * Bu kumaşın desen özelliğine yerel ad kemha denilmektedir.
Bordo					68		
Beyaz					12		
TOPLAM					80		
* Günay Atalayer arşivinden							
** Tablodaki bilgiler Zahide İmer'in Gaziantep Yöresinde Üretilen Kutnu, Alaca ve Meydaniye Kumaşların Bazı Teknolojik Özellikleri kitabından alınmıştır. ³⁸							

Tablo: 3. BURDUR

ANALİZ ÇİZELGESİ – BURDUR ALACA ÖRNEĞİ							
* 	Yerel Adı: ALACA						
	Kumaş Türü: Desenli						
	Hammadde: Pamuk						
	Kumaş Yapısı: Tek kat - Düz						
	Kullanım Alanı: Ev tekstili						
	Örgü: Bezayağı						
	Desen Özelliği: Atkıdan motifli						
RAPOR							
Renkler	Sıklık/cm		İplik No		İplik Özelliği		Açıklama
	Ç.	A.	Ç.	A.	Ç.	A.	
	Y.* 10	y.* 10	40/2**	40/2**			* Y. Yaklaşık ** 20/1
* Günay Atalayer arşivinden							

3.2. TASARIM ÖZELLİKLERİ

Ele aldığımız üç kumaş örneği aynı adı taşımasına rağmen birbirinden oldukça farklılık göstermektedir. Tokat alacası küçük kareli (ekose) bir kumaş iken Gaziantep alacası boyuna çizgili bir kumaştır, Burdur alacası ise atkıdan motiflendirme özelliğine sahiptir.

4. KARŞILAŞTIRMA TABLOSU

KARŞILAŞTIRMA TABLOSU		
TOKAT	GAZİANTEP	BURDUR
Kareli (Ekose)	Çizgili	Desenli
Sentetik + Yün	İpek + Pamuk	Pamuk
Çözgü Sık/cm 26	Çözgü Sık/cm 40	Çözgü Sık/cm 10
Atkı Sık/cm 22	Atkı Sık/cm 10	Atkı Sık/cm 10
B 1/1	R ç : 2/1	Zemin: B 1/1 + atlamalı atkıdan motif

4.1. DEĞERLENDİRME

Karşılaştırma tablosunda dokumaların, kumaş deseninin, ham maddesinin ve çözgü ve atkı sıklığının farklı olduğunu görmekteyiz. Öte yandan bir sıralama yaparsak; öncelikle adlarının aynı olması, ikinci olarak; üç örneğinde tek katlı bir dokuma olması (bir tanesi atkıdan desenlendirmeli tek kat), üçüncü olarak, renklerinin birden fazla oluşu daha açık bir deyişle çok renkli olmaları, dördüncü olarak, her üç örnekte de, kullanılan renkler içinde kırmızının mutlaka bulunması dikkat çekmektedir. Ayrıca Tokat'ta kırmızı, beyaz, lacivert; Gaziantep'te kırmızı, gri; Burdur'da kırmızı, lacivert motif olması düşünülürse kırmızı rengin ortak özellik olduğu görülmektedir. Bu benzerliklerin belirleyici özellik olduğunu söyleyebiliriz.

SONUÇ:

Ele aldığımız üç yörenin kültürel farklılıklarının olmasına rağmen aynı adı taşıyan dokumalar üretmeleri bizi bu araştırmayı yapmaya sürüklemiştir. Dokumaların farklı oluşu yöreler arası kültür farkından dolayı olduğunu düşünebiliriz. Buna rağmen ortak bir dil kullanılmaktadır. Görsel ve yapısal farklılıkları dikkatimizi çekmiştir.

Ürünlerin dokuma yapılarına bağlı olarak ortak bir yapıda değerlendirilmesi mümkündür. Bu özellikleriyle nasıl bir gruplandırma yapılabilir, "alaca" sözcüğünün ortak kullanımı nasıl açıklanabilir, ürünün yapısal analizi yapılarak, bu konular irdelendiğinde ürünlerin benzerlikleri ve farklılıkları ortaya çıkmış ve çizelgeler oluşturmak mümkün olmuştur. Böylece Anadolu'da dokumaların adlandırılmasında ki belirleyici olgunun bu örnekte olduğu gibi nesnelere estetiğine bağlı olabildiği görülmüştür. Ürünün tasarlama yöntemi belirlenirken, ürünün yapısal üretiminin görsel etkisiyle adlandırıldığı, ancak; tasarımı belirleyen öğenin de doğrudan estetiği belirleyen öğe olduğu ortaya çıkmıştır. Dokuma ürünün adları, türün ortak belirleyeni üzerinden genel bir ad olabildiği anlaşılmaktadır. Buna göre; *alaca*, çok renkli, desenli geleneksel dokumaların içinde yer alan bir türün genel adıdır. Bu türün içinde farklı ad alan birçok çeşit vardır.

Benzer tezgâhlarda dokunan, benzer kullanım alanları olan bu dokumalar bir araya geldiğinde çeşitliliği arttırmaktadır. Bu nedenle devamlılığın sürdürülmesi için yeniden üretim adına çalışmalar yapılmalıdır yâda yapılan çalışmalar devam ettirilmelidir.

KAYNAKÇA

ATALAYER, Günay. Anadolu'da Yaşayan Mekikli El Dokumacılık Tekstil Tasarım ve El Sanatı İlişkisi, Kamu ve Özel Kuruluşlarla Orta Öğretimde, Üniversitelerde El Sanatlarına Yaklaşım ve Sorunları Sempozyumu Bildirileri, 18-20 Kasım, İzmir, 1992.

AYVERDİ, İLHAN. Misalli Büyük Türkçe Sözlük, Kubbealtı Lugatı, İstanbul, 2011.

BÜYÜK LARUSSE, Sözlük ve Ansiklopedisi, 1. Cilt.

DİLÇİN, Cem. Yeni Tarama Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2. Baskı, Mart, 2009.

ERGÜR, ATİLLA. Tekstil Terimleri Sözlüğü,Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2002.

ESİNER, Mine. Türkçe'de Kumaş Adları, Ev Tekstili, Ev Tekstilleri Derneği Yayın Organı, Yıl: 6, Sayı: 20, Mart, 1999.

FAZLIOĞLU, İsmail, Eski Çağda Dokuma, Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, 2. Baskı, 2001.

Gaziantep El ve Ev Sanatları, Gaziantep İl Turizm Müdürlüğü, 1997.

İNALCIK, Halil. Türkiye Tekstil Tarihi, Seçme Eserleri: 1, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2008.

MEYDAN, Cemal. Tokat Yöresi El Dokumacılığı ve Sorunları (Günevi Köyü Örneğinde)

TÜRKÇE SÖZLÜK, Atatürk, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu, İstanbul, 1992. 1. Cilt.

YATMAN, NURETTİN. Türk Kumaşları, Ankara Halkevi Neşriyatı, No. 27, Müze ve Sergi Şubesi, Ankara, 1945.

YÜCEL, Yaşar. 1640 Tarihli Es'Ar Defteri, Osmanlı Devlet Düzenine Ait Metinler V., Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Basımevi, Ankara, 1982.

İMER, Zaide. Gaziantep Yöresinde Üretilen Kutnu, Alaca ve Meydaniye Kumaşların Bazı Teknolojik Özellikleri, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara, 2001.

Fotoğraf

1, 2 Işıl ERASLAN 3,4,5,6 Günay ATALAYER